

Posudek

disertační práce Mgr. Jitky Paitlové
Kritický racionalismus Hanse Alberta

(stran 125, německé a anglické resumé ss. 126-129 a seznam literatury ss. 130-136)

Práce je rozvržena do šesti kapitol dále rozčleněných na jednotlivé části a opatřených vždy shrnutím a závěrem. Práce je přehledná, umožňuje dobrou orientaci v problematice a představuje tak dobrý základ pro další diskusi.

Autorka zvládla obsáhlou literaturu jak samotného H. Alberta, tak i jeho kritiků i příznivců a samozřejmě i práce jeho učitele K. R. Poppera.

Hned na počátku se však pro autorku ale i pro recenzenta objevuje problém, jak adekvátně postihnout filosofický přínos Hanse Alberta, ale současně kriticky zhodnotit jeho výsledky z hlediska současného mainstreamu a vlastních názorů. Navíc k tomu přistupuje i třetí dimenze – srovnání s jeho učitelem K. R. Popperem, zda je s jeho přístupem v souladu, zda jej prohlubuje a nebo jde jiným směrem. To se řeší až v závěrečné 6. kapitole.

V první kapitole podává autorka plastickou informaci o životě i díle H. Alberta, o jeho složitém filosofickém vývoji až k jeho přijetí filosofie K. R. Poppera. Pro čtenáře ale i recenzenta se zde však objevují náročné formulace, které by měly být blíže vysvětleny anebo opatřeny odkazem na jejich objasnění v dalším textu (metodologický individualismus, teoretický a observační jazyk, spor falibilismu a institucionální ekonomie). Pokud jde o Kołakowského, jeho poslední práce je konverzí k náboženskému myšlení.

V druhé kapitole pojednává autorka o metodologických východiscích H. Alberta. Autorka se rozhodla objasnit jeho kritický racionalismus enumerací jeho jednotlivých principů, které v podstatě přijímá. Vylepšenou verzi této kapitoly publikovala ve Filosofickém časopise 63 (2015) č. 4.

Podle mého názoru by bylo užitečnější podat v úvodu vysvětlení pojmu kritický racionalismus, proč a jak to formuloval Popper při své kritice induktivismu. Podle Poppera totiž základní informativní věty jsou teoretické povahy. Jsou to směle hypotézy, které musí být formulovány tak, aby je bylo možné falzifikovat (jinak nejsou vědecké).

To také ovlivňuje výčet Albertových principů, kdy na prvním místě je criticismus. Ale podle Poppera je to spíše hypotetismus, neboť nejdříve nutno něco tvrdit a pak teprve kritizovat. I když podle Alberta i Paitlové je tento criticismus zaměřen nikoli na destrukci ve smyslu skepticismu ale na přezkušování a vylepšování našeho poznání.

Některé z těchto principů či předpokladů je možné přijmout. Problémy vyvstávají v jejich vzájemné konfrontaci. Jako problém se jeví požadavek jednotné metodologie vědy. Jestliže předmět jednotlivých věd je odlišný (fyzikální částice, živé entity), je možná stejná metodologie?

Třetí kapitola pojednává o Albertově teorii poznání. Autorka práce oprávněně přijímá Albertovu kritiku „pravého“ poznání a tím i čisté teorie poznání.

Podle mého názoru však Albertův postulát transcendentálního realismu koliduje s postulátem realizovatelnosti, „který požaduje zohlednění lidských možností, a to i v teorii poznání...“, která zahrnuje zájmy, rozhodnutí a hodnoty konkrétních historických subjektů (s. 69).

Navíc, zdá se, že postulát realizovatelnosti koliduje s postulátem konstruktivní metafyziky, což představuje alternativní hypotézu, která může tvrdit z hlediska daného stavu vědy nemožné a nutno ji podrobit realistické kritice... (s. 84) za podmínek „ryzího zájmu o pravdu“ a „ztroskotání na povaze reality“. Uvedené podmínky však vyznívají jen jako proklamace.

Tím již přecházíme do 4. kapitoly zabývající se problematikou vědy, především otázkou hodnotové neutrality, kterou Albert vztahuje i na sociální vědy. Albert považuje za objev, že za vším poznáním stojí rozhodnutí a tím i hodnocení, a zdůvodňuje to pomocí přemostovacího principu realizovatelnosti (na jehož ošidnost v teorii poznání jsem již upozornil) a postulátu kongruence – shody s vědeckým obrazem světa. Ten se však také mění s postupem vědeckého poznání a nevíme dopředu, k čemu věda dospěje (temná hmota a temná energie v kosmologii).

Zdá se, že podle Alberta poznání zahrnuje rozhodnutí (a hodnocení), že jde o jeden proces, ale na s. 76 se dovídáme, že jsou to procesy komplementární. Navíc ve společenských vědách může hodnocení vycházet z ideologických a náboženských představ.

Nejspornějším bodem Albertova pojetí se jeví jeho rozšíření na způsob života (kapitola 5). Autorka zde oprávněně argumentuje proti této koncepci a upozorňuje na omezenost principů kritického racionalismu a falibilismu na základě aplikace počítačové technologie (což by spíše patřilo do kapitoly 4) a reakce lidí na tzv. mezní situace (argument O. A. Fundy). Ve svém shrnutí považuje tuto koncepci za neracionální.

V šesté kapitole (Albert a Popper) autorka vysvětluje, proč toto srovnání přichází až v poslední kapitole práce. V Albertově intenci pak polemizuje s Popperovým antiinduktivismem, antiverifikacionismem a antipsychologismem, což je pozitivní, nikoli však vyčerpávající (např. skrytá indukce v přísných testech).

Autorka zde znovu zdůrazňuje přínos Hanse Alberta v překonání hiatusu mezi poznáním a rozhodnutím (hodnocením) pomocí přemostovacích principů (k čemuž jsem uvedl své výhrady vpředu) a za jedinou otevřenou neshodu považuje Popperovu hypotézu tří světů (ss. 116-121). Její analýza a kritika je pozitivní, avšak závěr vzbuzuje pochybnosti. Existuje „kritický realismus“ nebo jen realismus a jen jedna realita, a to materiální objekty? (s. 121). Jak charakterizovat mentální entity, chyby a omyly starých teorií, nebo informace? Jako nereálné?

V závěru (ss. 122-125) autorka shrnuje svoje souhlasná i nesouhlasná stanoviska s Albertem (i Popperem). S některými souhlasím, k jiným jsem uvedl své výhrady. Moje námítky se více týkají Albertovy koncepce a proto konstatuji, že disertační práce je dobrým základem pro další diskusi v oblasti filosofie a metodologie vědy i filosofie obecně, a jako takovou ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 7. 12. 2015

Doc. PhDr. Břetislav Fajkus, CSc.